

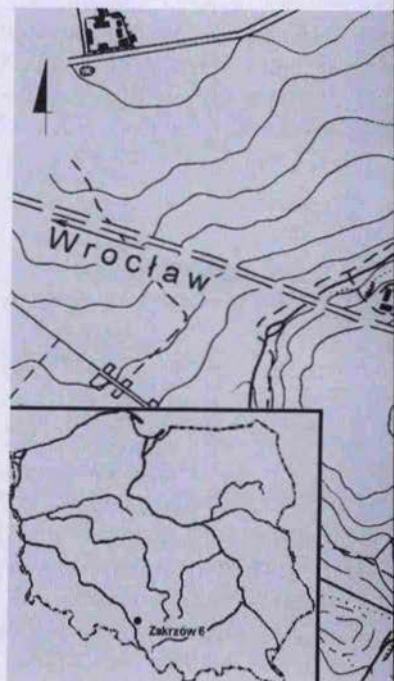
Lidia Kamyszek

Badania ratownicze na stanowisku Zakrzów 6, pow. Krapkowice, woj. opolskie w 2000 roku

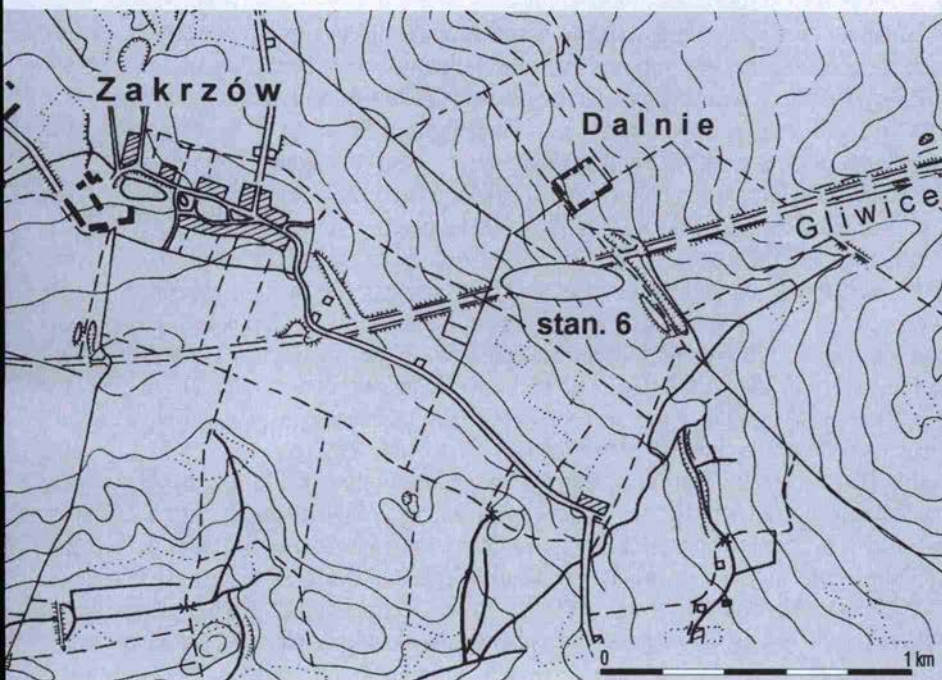
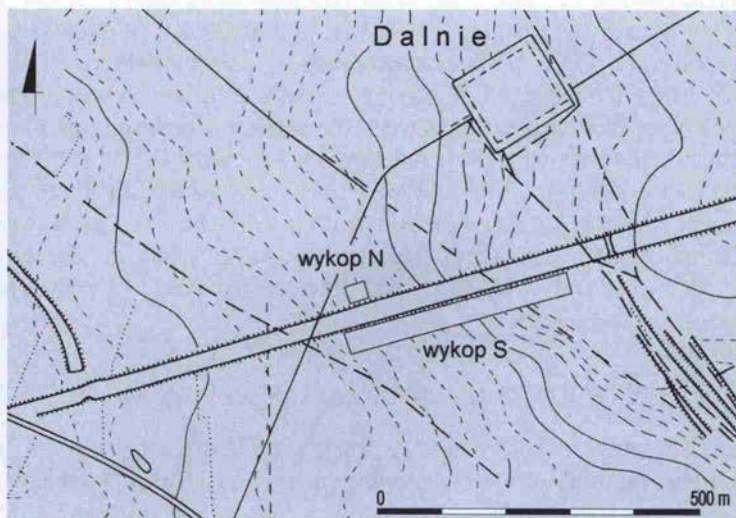
Stanowisko Zakrzów 6 położone jest, wg podziałów fizjograficznych, w obrębie subregionu Masywu Chełmskiego, będącego częścią Wyżyny Śląsko-Krakowskiej. Masyw ten stanowi zachodnią część gabu triasowego (wapienia muszlowego). Kulminację Masywu tworzy szczątkowy stożek wulkaniczny – Góra św. Anny (400 m n.p.m.), zbudowany z bazaltu oraz sypkich skał wulkanicznych (Atlas 1997, s. 23; J. Kondracki 1978, s. 375). Omawiane stanowisko zlokalizowane jest w zachodniej, opadającej łagodnie ku dolinie Odry, części masywu Góry Św. Anny (ryc. 1). Położone jest kilkaset metrów na NE od zabudowań byłego PGR Dalnie (ryc. 2). W rejonie tym zarejestrowano znaczny kompleks stanowisk archeologicznych (Zakrzów 3-6), ulokowanych wokół dolinki niewielkiego, okresowego cieku oraz górującego nad nią piaszczystego wyniesienia.

W obrębie wspomnianego kompleksu stanowisk, w różnych okolicznościach, już od wieku XIX odkrywane były liczne materiały archeologiczne, jak np. skarb monet rzymskich (E. Konik 1965, s. 165-166), zabytki krzemienne i kamienne, fragmenty ceramiki pradziejowej, itp. (archiwum SOZ w Opolu). Realizowane były także badania wykopaliskowe (J. Szydłowski 1964).

Pierwsze wzmianki dotyczące stanowiska Zakrzów 6 pochodzą z lat dwudziestych XX wieku, w związku z odkrywanymi na nim pojedynczymi krzemieniami (Altschlesische Blätter 1929, s. 110). Jego istnienie potwierdziły badania powierzchniowe prowadzone w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarze 93-39 w 1984 r. Podczas nadzorów archeologicznych robót ziemnych, związanych z budową autostrady A-4 w marcu 2000 r. realizowanych przez mgr M. Masojcia (2000) uzyskano na stanowisku liczny materiał zabytkowy: 11 zabytków krzemiennych oraz 53 fragmenty ceramiki. Fakt ten spowodował decyzję o podjęciu szerokopłaszczyznowych badań na zagrożonym terenie. Prace trwające z niewielkimi przerwami od początku lipca do połowy września 2000 r. prowadzone były z ramienia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN - Oddział we Wrocławiu, z funduszu Agencji Budowy i Eksploatacji Autostrad

Ryc. 2.
Stanowisko Zakrzów 6,
pow. Krapkowice.
Lokalizacja
wykopów archeologicznych
po obu stronach
powstającej autostrady A-4

Ryc. 1.
Lokalizacja
stanowiska
Zakrzów 6,
pow.
Krapkowice

i objęły pas inwestycyjny budowanej autostrady A-4 pomiędzy kilometrami 259+060 i 259+460. Badaniami kierowali mgr L. Kamyszek i mgr M. Masojć¹. Koordynatorem prac w terenie był dr J. Bronowicki, opiekę naukową natomiast sprawował prof. dr hab. B. Gediga – Kierownik Zespołu Badań Ratowniczych IAiE PAN O/W-w. Teren prac wizytowany był przez przedstawicieli Agencji Budowy i Eksploracji Autostrad, Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

¹ W pracach uczestniczył również student archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego R. Bartkowiak.

W pierwszym etapie prac, trwającym od 01.07.2000 r. do 30.08.2000 r., badaniami objęto obszar przylegający do nasypu drogowego od strony południowej (ryc. 3)*, o szerokości 30 m i długości 400 m (łącznie 120 arów). W jego trakcie stwierdzono konieczność przeprowadzenia badań także po północnej części nasypu drogowego. Ze względów praktycznych zdecydowano o dokonaniu podziału stanowiska na część południową (S) i północną (N). W konsekwencji zastosowano odrębną numerację dla arów i obiektów w każdej części stanowiska. Prace po północnej stronie nasypu autostrady prowadzono od 30.08.2000 do 15.09.2000 r. Założono tu wykop badawczy o szerokości 20 m i długości 20 m (4 ary). Badania prowadzono według ogólnie przyjętych metod wykopaliskowych (P. Barker 1994). Podczas prac sporządzono wymaganą przez Urząd Konserwatorski i ORBA dokumentację polową.

Pas południowy stanowiska Zakrzów 6

Ze względu na konieczność szybkiego przeprowadzenia badań na dużym obszarze do ściągnięcia humusu użyto sprzętu zmechanizowanego. Teren badań podzielony został na działki o powierzchni 1 ara, w ramach których prowadzona była ręcznie eksploracja obiektów i warstwy kulturowej (ryc. 4) oraz dokumentacja rysunkowa i fotograficzna.

W trakcie badań tej części stanowiska odkryto liczne ślady osadnictwa pradziejowego. Na znacznych połaciach badanego obszaru występowała warstwa kulturowa o miąższości dochodzącej do 40-50 cm oraz różnego rodzaju obiekty archeologiczne. Warstwa kulturowa zalegała pod humusem, którego głębokość osiągała maksymalnie ok. 40 cm. Zalegającą poniżej warstwę nieantropogeniczną tworzyło naturalne podłoże z piasku, gliny, bądź macierzystej skały wapiennej.

Podczas badań odkryto łącznie 105 nieruchomych obiektów archeologicznych. Znaczną część (46) obiektów pasa południowego stanowiska Zakrzów 6 wiązać można z kulturą łużycką. Najwięcej jam (32 obiekty) wstępnie datowano na cały okres trwania tej kultury, natomiast pozostałe (14 obiektów) stanowią relikty osadnictwa kultury łużyckiej z okresu halsztackiego. Niewielką liczbę jam wiąże się z okresem wpływów rzymskich (2 obiekty) oraz z późnym średniowieczem (2 obiekty). Kilka obiektów, ze względu na brak diagnostycznych cech materiałów w nich występujących, datuje się ogólnie na okres pradziejowy (4 obiekty). Niektóre, z powodu pojawienia się w nich m.in. ceramiki nowożytniej, interpretowane są jako obiekty współczesne (5 obiektów). Chronologia pozostałych, ze względu na brak materiałów datujących w ich wypełniskach, nie została określona.

Wszystkie przebadane obiekty mają charakter osadniczy. Interpretacja ich funkcji nastęrcza wiele trudności. Zauważalny jest bowiem zły stan zachowania oraz częsty brak diagnostycznych zabytków w wypełniskach. Górne partie większości uległy zdegradowaniu na skutek orki. Świadczą o tym niewielkie głębokości dominującej liczby jam (15-30 cm). W tym kontekście zwraca uwagę także inna możliwość. Nie można zdecydowanie wykluczyć, iż niektóre z nich mogą być jedynie przegłębieniami warstwy kulturowej i zostały wydzielone przypadkowo, na skutek eksploracji poziomymi warstwami mechanicznymi (J. Michalski 1983, s. 137, 184). Takie prawdopodobieństwo istnieje w przypadku 3 obiektów (15, 63, 65), charakteryzujących się niewielkimi głębokościami, łagodnym nieckowatym kształtem w przekroju pionowym oraz nieregularnością kształtu w rzucie poziomym. Nie wydaje się jednak możliwe jednoznaczne rozstrzygnięcie tej kwestii.

Mimo powyższych trudności podjęto próbę ustalenia sposobu wykorzystywania wyeksplorowanych obiektów. Wśród tych, których funkcja zdaje się być czytelna stwierdzono występowanie jam posłupowych, gospodarczych, produkcyjnych oraz palenisko.

*Ryc. 3-10 zamieszczone są na str. 367-370 kolorowej wkładki

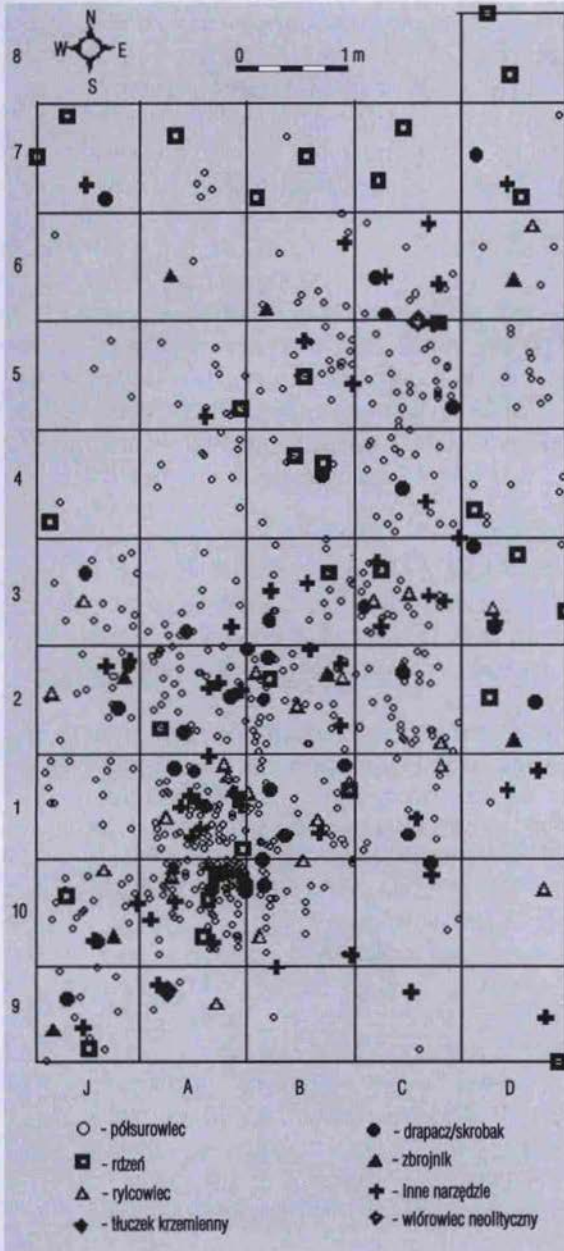
Większość obiektów uznanych za posłupowe, prawdopodobnie jest pozostałością po słupach wbijanych w ziemię. W rzucie poziomym miały one kształt kolisty, bądź w przybliżeniu kolisty, o średnicy od 10 do maksymalnie 40 cm i głębokość dochodzącą do 50 cm. Ich wypełnisko stanowiła przepiaszczona próchnica barwy blado-szarej z domieszką drobnych fragmentów węgla drzewnych. Tylko jedna jama (obiekt 2) może być przykładem obiektu po wkopanym słupie. W planie ma kształt owalny o wymiarach 90x60 cm, w profilu nieckowaty. Niestety jam omawianego rodzaju nie udało się połączyć w logiczne układy budowli naziemnych.

Wśród przebadanych jam, szczególną uwagę zwraca obiekt nr 61 (ryc. 7 oraz 8), związany z halsztackim okresem trwania kultury lużyckiej. W rzucie poziomym miał kształt kolisty o średnicy ok. 95 cm. W profilu posiadał kształt nieckowaty, o największej głębokości dochodzącej do 30 cm, płaskie dno i łagodnie rozszerzające się ku górze ścianki. Przy dnie, ok. 20 cm poniżej poziomu odkrycia, zarejestrowano układ składający się z płasko ułożonych kamieni wapiennych, spoczywającej na nich połowy talerza krążkowego oraz kilku fragmentów ceramiki pochodzącej z dwóch naczyń. Jamę wypełniała brunatna spiaszczona próchnica z dodatkiem drobnych ułamków węgla drzewnych. Trudno jednoznacznie określić funkcję tego obiektu. Wydaje się, iż jedną z możliwych interpretacji jest określenie go jako pozostałość paleniska.

Prawdopodobnie inne funkcje pełniło 5 obiektów (13, 42, 66, 77, 79), charakteryzujących się stosunkowo dużymi rozmiarami (długość od 90 do 140 cm, szerokość od 60 do 100 cm) oraz płaskim dnem. Interpretowane są jako jamy gospodarczo-zasobowe. Do tego typu jam zaliczyć można przypuszczalnie także kolejne 3 jamy (92, 99, 102), których przekroje w profilu miały kształt niecki, a jedna ze ścian uformowana była w formie stopnia, być może ułatwiającego dostęp do przechowywanych we wnętrzu produktów.

Najmniejszą trudność w określeniu funkcji obiektu nastroczą 3 jamy: 88, 100, 104 (ryc. 9, 10), odznaczające się jednolitymi wymiarami, kształtami i analogiczną strukturą. Spalenizna i bardzo duże ilości węgla drzewnego (nawet do kilkunastu kilogramów) zalegające w ich wypełniskach wskazują, że w każdej odbywał się celowy proces spalania drewna. Są więc to pozostałości po obiektach służących do produkcji węgla drzewnego – mielerzach. W zarysie posiadały one kształt w przybliżeniu owalny o wymiarach kolejno 280x180 cm, 220x150 cm, 240x120 cm, w profilu natomiast kształt rozszerzającej się ku górze niecki o dość nieregularnym dnie i głębokości dochodzącej do 50 cm. Jamy te posiadają jednolity układ warstw. Gruby pokład szarobrunatnej, sypkiej ziemi przesyconej spalenizną, zmieszanej z dużą ilością sporych fragmentów pokruszonego węgla drzewnego zalegał przy dnie jamy (warstwa II). Występujący pod tym pokładem piasek, stanowiący calec, zabarwiony był na kolor rdzawo-ceglasty, co świadczy o wysokiej temperaturze panującej w jamie (widoczne zwłaszcza w obiekcie nr 100). Pozostałą część jamy wypełniała warstwa bladoszarego piasku z liczną przymieszką drobnych fragmentów węgla drzewnych (warstwa I). Bardzo prawdopodobne, iż warstwa ta powstała po spaleniu drewna i wydobyciu z jamy węgla drzewnego. Przewarstwienia występujące w węglistej masie wypełnisk obiektów 100 i 104 oraz zakłócenia nieregularnymi pasami spalenizny (o miąższości od 1 do 10 cm) warstwy II w obiekcie 88 świadczą zapewne, że mielerzy tych używano do zwęglenia drewna kilkakrotnie.

Materiał ceramiczny pozyskany z mielerzy łączy je z kulturą lużycką. Z obiektu nr 88 pochodzą 43 fragmenty ceramiki (35 z warstwy I i 8 z warstwy II), z obiektu nr 100 pochodzi 19 fragmentów, natomiast z obiektu 104 – 1 fragment ceramiki datowanej na okres halsztacki. W kulturze lużyckiej nie spotyka się właściwie przykładów jam jednoznacznie zinterpretowanych jako mielerze (J. Michalski 1983, s. 170). Z obiektami użytkowymi w celu pozyskania węgla drzewnego w okresie trwania tej kultury łączy się ewentualnie jamy 1, 5 i 9 w Lipienicy, st. 3 (M. Kostrzewska 1960, s. 81).

Ryc. 11. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Planigrafia poszczególnych zabytków w obrębie krzemienicy mezolitycznej na wykopie N. Rys. M. Masojć

Wiele argumentów przemawia za tym, by mielerze te łączyć z okresami późniejszymi. Brak jak dotąd przesłanek, które mogłyby potwierdzić miejscową produkcję żelaza w okresie halsztackim (Z. Bukowski 1981, s. 362). Wiadomo jednak, iż w okresach późniejszych węgiel drzewny z powodu swojej dużej wydajności energetycznej był głównym źródłem energii w procesach hutniczych (K. Bielenin 1992, s. 89, 153). Mielerze (obok pieców wygrzewczych, prażaków, przekuwalni łupka, pomieszczeń składowych, mieszkalnych), jako obiekty pomocnicze wchodziły w skład kompleksów starożytnych ośrodków dymarskich. Interesujące nas obiekty mogły być więc związane z działalnością gospodarczą okresu wpływów rzymskich lub wczesnego średniowiecza. Warto zaznaczyć, iż stanowisko Zakrzów 6 leży na obszarze opolskiego rejonu dymarskiego. Na tym obszarze zinwentaryzowano dotąd kilkanaście stanowisk dymarskich, w przeważającej części związanych z warstwami kulturowymi osad okresu wpływów rzymskich (K. Bielenin 1992, s. 207). Na badanym stanowisku nie natrafiono jednak na ślady obiektów związanych z taką działalnością.

Argumentem przemawiającym za łączeniem mielerzy z Zakrzowem z okresami późniejszymi jest możliwość wtórnej depozycji materiałów odnalezionych w ich wypełniakach. Ceramika halsztacka mogła się tam znaleźć po okresie funkcjonowania mielerza. Po wybraniu węgla drzewnego powstał dół, który ulegał stopniowo zasypywaniu materiałem znajdującym się dookoła. Zastanawia jednak fakt występowania ceramiki w warstwie zalegającej przy dnie jamy, z dużą ilością fragmentów węgla drzewnego, która najpewniej nie została zakłócona po ukończeniu procesu spalania drewna.

Wobec powyższego, na tym etapie badań, sprawa określenia chronologii odkrytych mielerzy pozostaje otwarta. Pewniejsze wyjaśnienie tej kwestii powinna dać analiza radiowęglowa (^{14}C) pobranych z poszczególnych jam próbek węgla (badania w trakcie).

Obiekty nieruchome oraz warstwa kulturowa dostarczyły dużych ilości ruchomych materiałów archeologicznych, obejmujących ponad 9 tys. zabytków. Najliczniejszą grupę wśród nich tworzą fragmenty ceramiki naczyniowej (8558 fragmentów, w tym 595 fragmentów wylewów, 85 fragmentów den, 36 fragmentów uch). Mniej liczne są zabytki krzemienne (282), kamienne (4), polepa (262) oraz

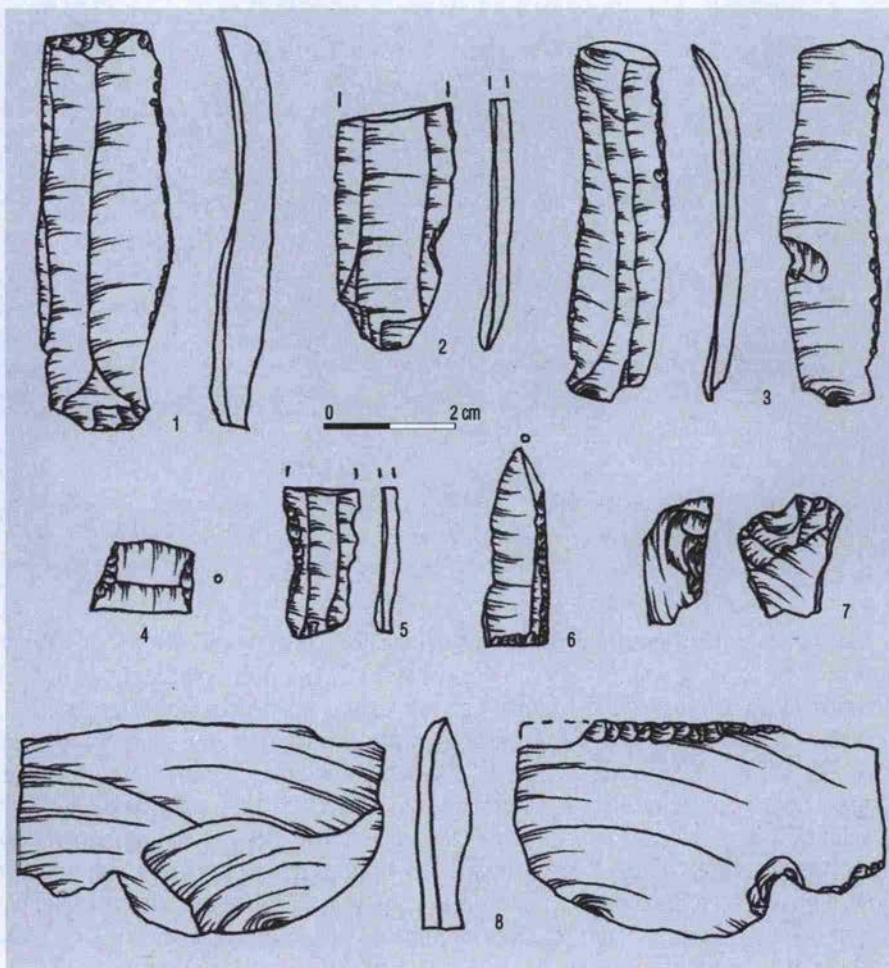
kości (4). Znalaziono również kilkanaście fragmentów przedmiotów żelaznych o nieokreślonej funkcji, fragment kilku nieokreślonych przedmiotów z brązu oraz oselkę.

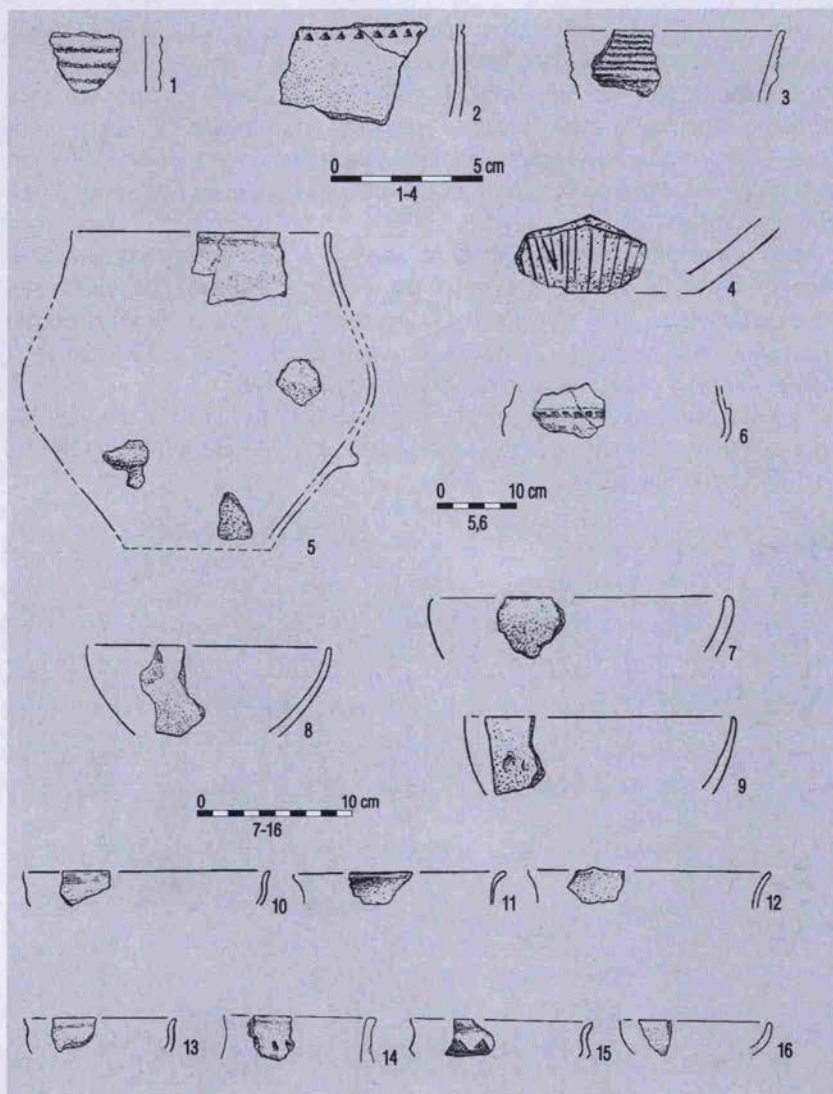
Wśród powyższych dominują zdecydowanie materiały z okresu halszackiego kultury łużyckiej. Oprócz nich stwierdzono, przeważnie w warstwie kulturowej, ślady z innych okresów: relikty osadnictwa mezolitycznego, osadnictwa neolitycznego – kultury ceramiki sznurowej i kultury amfor kulistych, kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich, a także z wczesnego i późnego okresu średniowiecza oraz okresu nowożytnego.

Sekwencję zasiedlenia stanowiska otwierają odkryte w warstwie kulturowej pozostałości osadnictwa mezolitycznego. Inwentarz zabytków krzemiennych jest w części południowej stanowiska stosunkowo ubogi. Dla części artefaktów określenie przynależności jest niemożliwe. Niemniej jednak, na podstawie głównie cech technologicznych szacować można, iż w zbiorze zabytków krzemiennych około 70% związana jest właśnie z osadnictwem mezolitycznym (ryc. 12: 4-6).

Pośród elementów o jednoznacznie mezolitycznej metryce wymienić można 2 zbrojniki, jak trapez oraz ostrze z poprzecznie retuszowaną podstawą (ryc. 12: 4,6) oraz kilkanaście innych narzędzi, głównie wiórów retuszowanych i drapaczy.

Ryc. 12.
Zakrzów 6,
pow.
Krapkowice.
Materiały
neolityczne
(1-3),
mezolityczne
(4-6)
oraz kultury
łużyckiej (7-8)
z wykopu S.
Rys.
J. Bronowicki

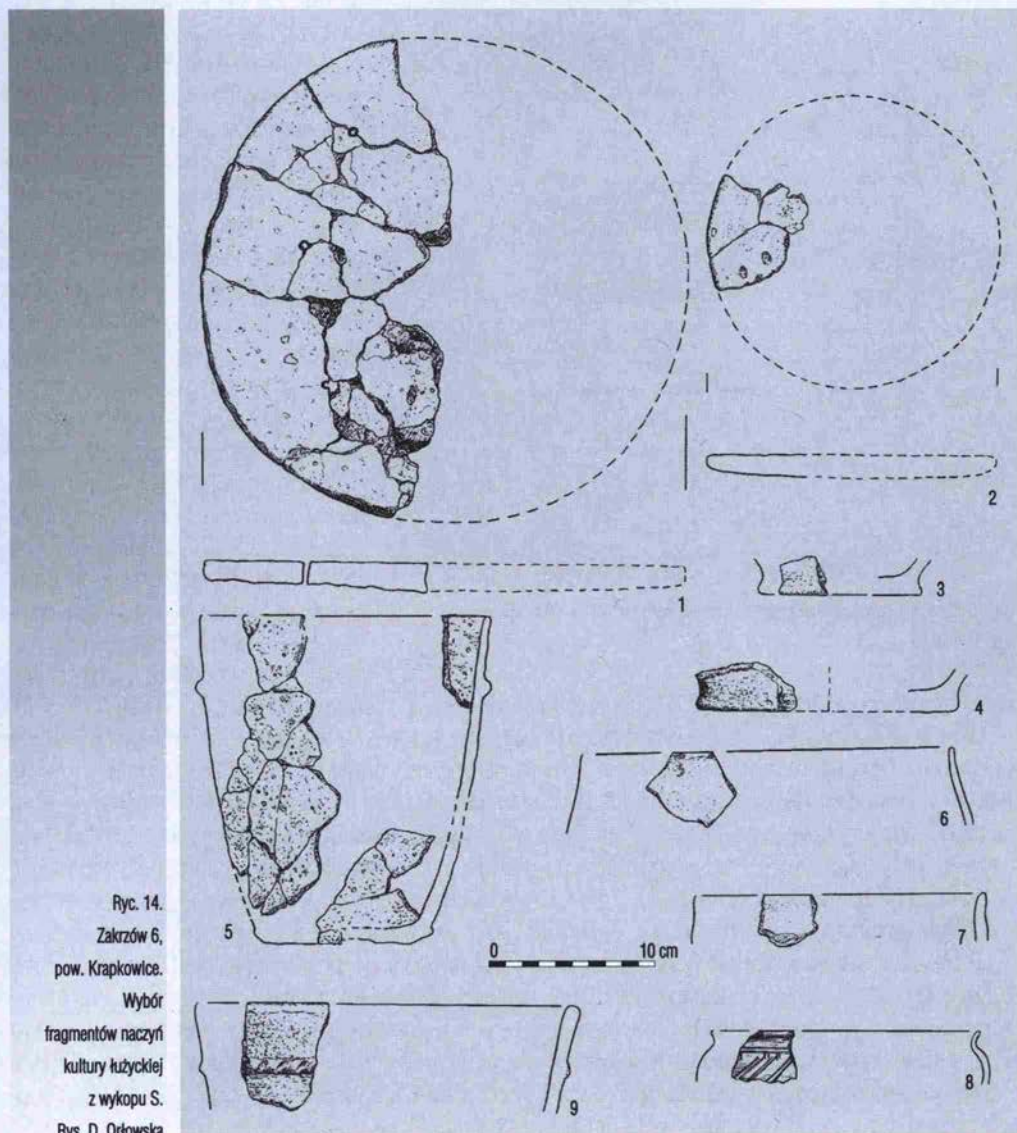

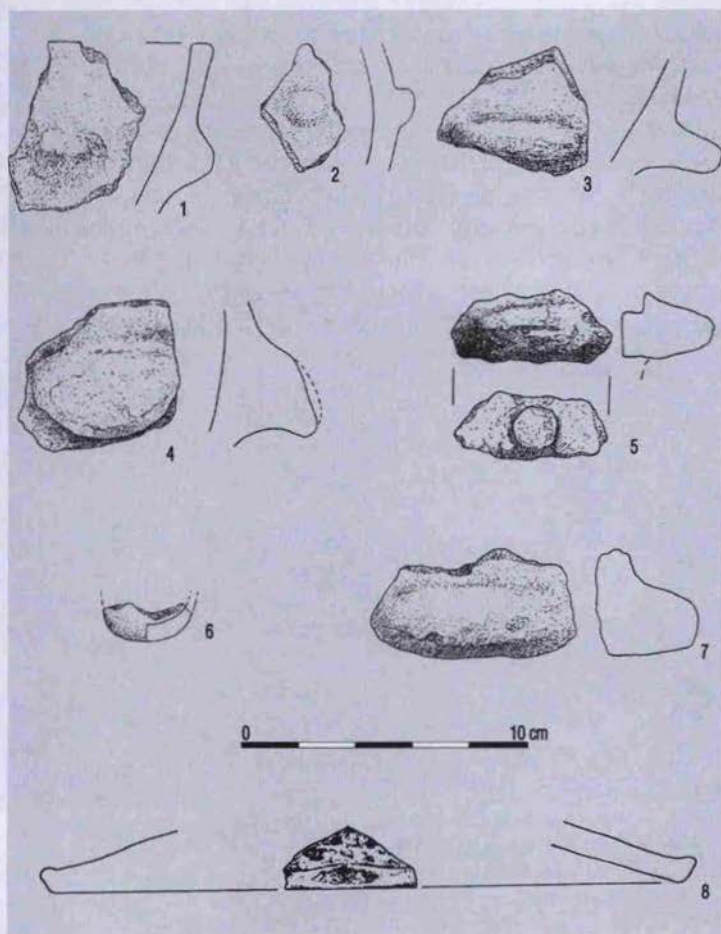
Ryc. 13.
Zakrzów 6,
pow. Krapkowice.
Wybór fragmentów
naczyń
kultury
ceramiki sznurowej (1-3)
oraz fragmentów naczyń
kultury lużyckiej (4-16)
z wykopu S.

Na stanowisku stwierdzono również występowanie zabytków neolitycznych. Stanowią one stosunkowo nieliczną grupę. Wyeksplorowano bowiem kilka mało charakterystycznych fragmentów ceramiki z tego okresu, w tym 4 fragmenty naczyń kultury ceramiki sznurowej (ryc. 13: 1-3), prawdopodobnie z najstarszego okresu jej trwania oraz 2 mało charakterystyczne skorupy, związane być może z kulturą amfor kulistych. Neolityczne zabytki krzemienne reprezentowane są m.in. przez wiórowy drapacz poprzeczny z retuszowanym jednym bokiem (ryc. 12: 1), 2 wióry retuszowane (ryc. 12: 2-3), 1 odłupek odbity od gładzonej siekiery krzemiennej i, być może, 2 surowe wióry. Brak obiektów, mimo występowania znalezisk luźnych świadczy o krótkotrwałym przebywaniu w tym miejscu ludności tego okresu. Jest to zresztą typowe dla koczujących grup społeczeństwa ceramiki sznurowej. Mimo stosunkowo bogatej mapy śladów aktywności, brakuje pozostałości obiektów osadniczych na większości zajmowanych przez tą ludność regionów (Kulczycka-Leciejewiczowa 1993, s. 150-156).

Zdecydowanie najbogatszy zespół relikwów na stanowisku Zakrzów 6 (pas S) związany jest z kulturą łużycką. Oprócz najliczniej występujących obiektów nieruchomych, zanotowano także największy z tego okresu zbiór ceramiki naczyniowej (blisko 8 tys. ułamków). Najwięcej, 5921 fragmentów ceramiki, wyeksplorowano w zespołach związanych z halsztackim okresem trwania tej kultury. Tylko jeden fragment stylistyką ornamentu nawiązywał do ceramiki charakterystycznej dla III lub IV okresu EB (ryc. 13: 4). Reszta – 2010 ułamków pochodziła z naczyń mało "czułych" chronologicznie i datowano je ogólnie na cały okres trwania kultury łużyckiej, czyli od wczesnych faz epoki brązu po okres halsztacki. Wymienione zabytki wystąpiły w obiektach oraz warstwie kulturowej. Wśród wyeksplorowanych materiałów stwierdzono występowanie zarówno ceramiki tzw. kuchennej, stołowej, jak i naczyń zasobowych. Ceramikę kuchenną reprezentują fragmenty o dość dużej ilości domieszki

Ryc. 14.
Zakrzów 6,
pow. Krapkowice.
Wybór
fragmentów naczyń
kultury łużyckiej
z wykopu S.
Rys. D. Orłowska

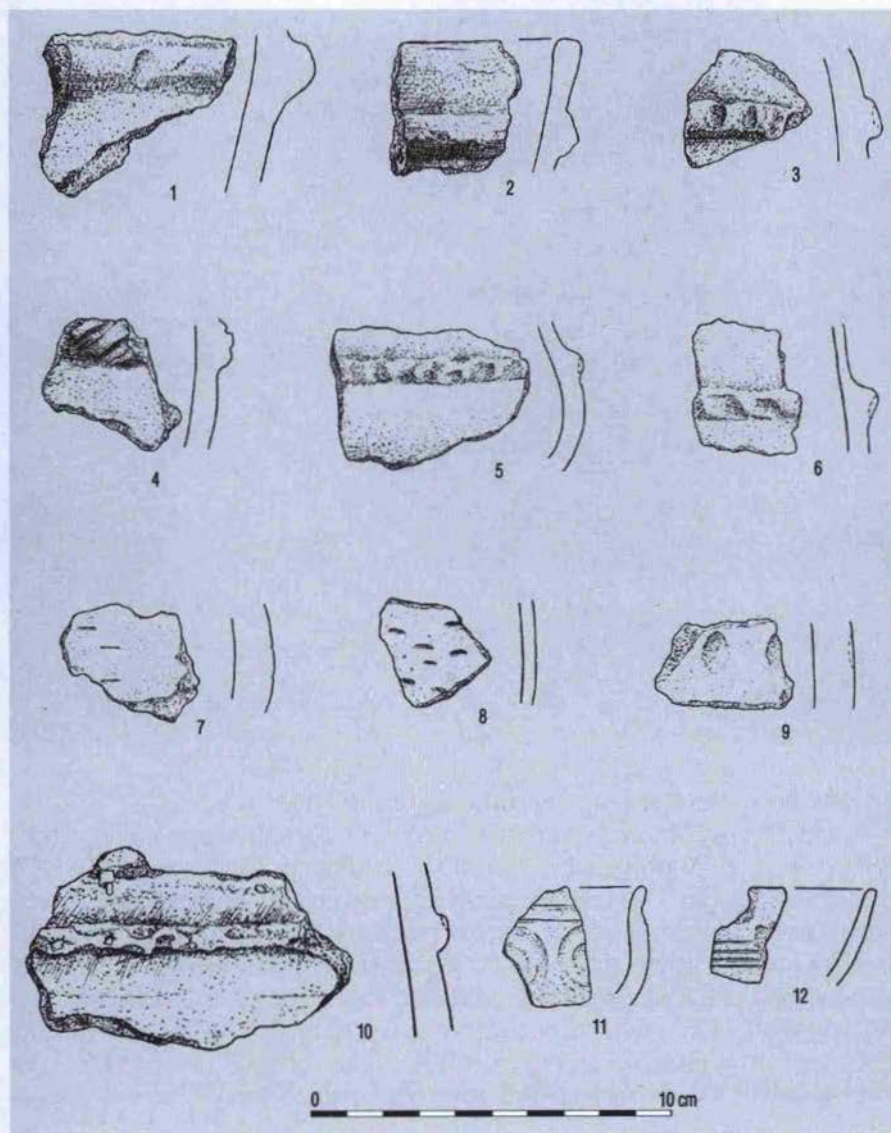
Ryc. 15. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Wybór fragmentów naczyń kultury luzyckiej z wykopu S.
Rys. D. Orłowska

guzkami różnego rodzaju (ryc. 15: 1-7), listewkami, listwą ciągłą z dołkami palcowymi (ryc. 16: 1, 3, 5, 6), listwą karbowaną (ryc. 16: 4, 10), dołkami palcowymi i paznokciowymi (ryc. 16: 7-9), trójkątnym występem na krawędzi (ryc. 13: 12). Zdarza się również ornament linearny: grupy ukośnych kresek, zakreskowane trójkąty, dookólnymi żłobkami (ryc. 16: 11, 12). Ornament znajduje się zazwyczaj nieco poniżej wylewu naczynia. Wśród całego tego zespołu znalazł się tylko jeden, bardzo niewielki fragment ceramiki malowanej. Na jednym z fragmentów ceramiki tego okresu zauważono ślady pozostałości pożywienia.

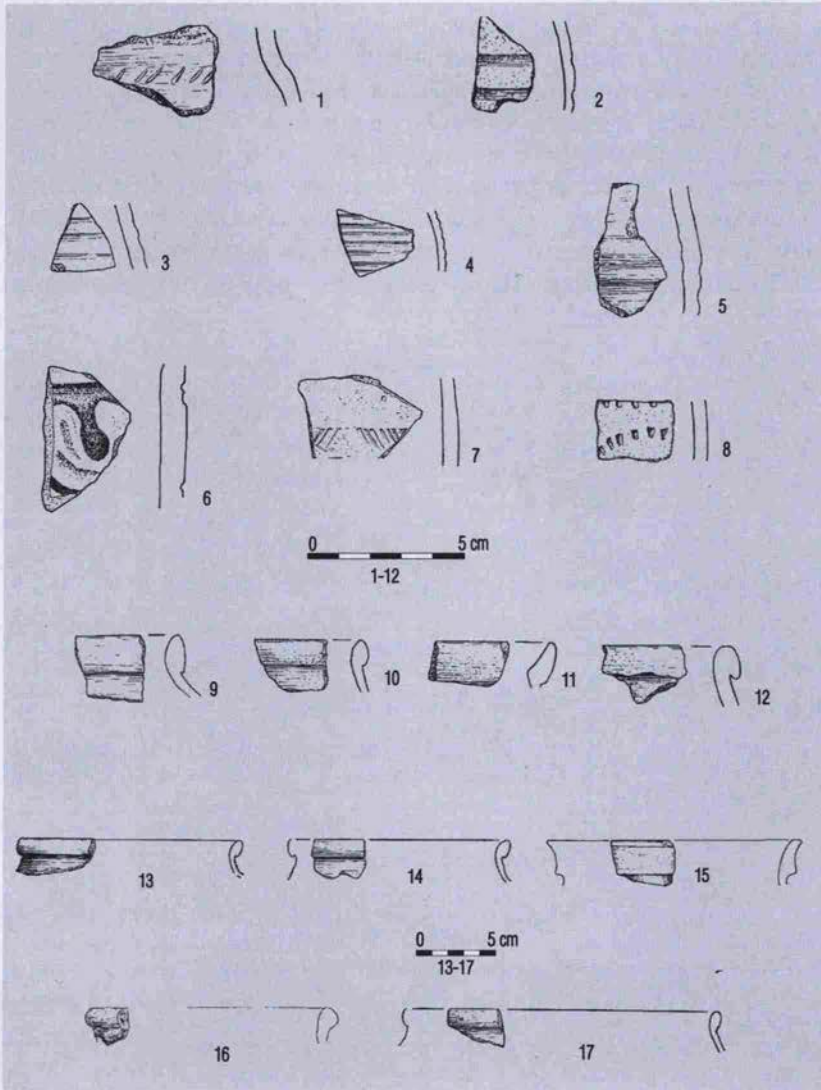
Podczas badań odkryto pewną ilość artefaktów krzemiennych, będących również wytworami ludności kultury luzyckiej (J. Bronowicki, M. Masojć 2001). Pozwalają o tym przypuszczać pewne cechy związane ze sposobem podejścia do krzemienia jako surowca do produkcji narzędzi, w tym cechy technologiczne, takie jak brak zaprawy rdzeni, ogólnie odłupkowy charakter przemysłu, używanie twardego, najprawdopodobniej metalowego, tłuka do uzyskiwania półsurowca. Pomimo, iż brak jest w tej grupie właściwych narzędzi typologicznych, to wymienić tu można atypowy drapacz z drapiskiem uformowanym retuszem łuszczeniowym, wykonany z fragmentu narzędzia lub rdzenia z epoki kamienia (ryc. 12: 7) oraz masywny, negatywny odłupek retuszowany (ryc. 12: 8).

schudzącej, nieraz gruboziarnistej i chropowatej powierzchni, często dodatkowo obmazywanej palcami. Do ceramikę stołowej należą ułamki naczyń cienkościennych, wygładzanych i niekiedy czernionych, z mniejszą ilością i drobniejszą domieszką. Właściwie we wszystkich fragmentach ceramicznych widoczne są mniejsze lub większe świeżące łuszczeni miki. Ze względu na fragmentaryczny stan zachowania naczyń bardzo trudno określić zestaw form występujących na stanowisku. Prawdopodobnie jest to typowy zestaw form spotykanych na stanowiskach kultury luzyckiej z okresu halsztackiego (M. Gedl 1988). Mimo trudności udało się stwierdzić występowanie: garnków jajowatych, mis profilowanych, półkolistych, o wylewie zawiniętym do środka, czerpaków półkolistych lub profilowanych, talerzy krążkowych, dużych naczyń zasobowych, być może także waz i kubków (ryc. 13: 5-16). Wyróżniono także fragmenty prawdopodobnie tygielka (ryc. 15: 6) oraz pokrywki (ryc. 15: 8). Zwraca uwagę znaczna przewaga ułamków nie ornamentowanych. Naczynia pokryte były najczęściej ornamentem plastycznym:

Z następnym etapem osadnictwa w pasie południowym stanowiska Zakrzów 6 związane są stonkowo nieliczne zabytki kultury przeworskiej. Z tą kulturą łączyć można 2 wspomniane wyżej obiekty osadnicze, a także niewielką grupę (16 fragmentów) mało charakterystycznej ceramiki, datowanej ogólnie na cały okres trwania tej kultury. Stanowisko znajduje się na terenie strzelecko-opolskiego rejonu osadniczego kultury przeworskiej (A. Błażejowski 1998, s. 40-41, 53-55, 82-87, 103-107, 123-126). Ukształtował się tutaj, zwłaszcza w późnym okresie wpływów rzymskich, jeden z najbardziej aktywnych ośrodków osadniczych na terenie Opolszczyzny (L. Szafran-Szadkowska 1984, s. 33). Badany obszar znajduje się w rejonie późnorzymskiego cmentarzyska w Zakrzowie, stan. 3 (J. Szydłowski 1964). Być może mamy na omawianym stanowisku do czynienia z peryferią osady związanej z tym cmentarzyskiem.

Ryc. 16.
Zakrzów 6,
pow.
Krapkowice.
Wybór
fragmentów
naczyni
kultury łużyckiej
z wykopu S.
Rys. D. Orłowska

Ryc. 17.
Zakrzów 6,
pow. Krapkowie.
Wybór fragmentów naczyń
WSR oraz PŚR
z wykopu S.
Rys. D. Orłowska

Ostatnie fazy zasiedlenia stanowiska sugerują znaleziska ceramiki średniowiecznej. Późne fazy wczesnego średniowiecza reprezentują 34 mało charakterystyczne fragmenty ceramiki (ryc. 17: 1-2). Liczniejszą grupę tworzą zabytki datowane na późne średniowiecze (ryc. 17: 3-17). Z tego okresu pochodzą 2 obiekty (zakładając, że pojedyncze fragmenty skorup z tego okresu nie są w obiektach przypadkowym wtęrem) oraz 386 fragmentów ceramiki, w tym 1 fragment kafla (ryc. 17: 6). Wśród tej ceramiki wyróżniono fragmenty typowe dla wypału w atmosferze utleniającej, jak i w atmosferze redukcyjnej. Brak całych naczyń oraz niewielka ilość elementów charakterystycznych uniemożliwia praktycznie rekonstrukcję zestawu form naczyń tu występujących. Stwierdzono różne rodzaje wylewów: z tzw. wargą (okapem) oraz nie posiadające wargi (oble). Większość fragmentów pozbawiona była zdobienia. Wśród tych, które były ornamentowane, zauważalny jest motyw zagładzonej linii rytej oraz ornament radełkowy.

Pas północny stanowiska Zakrzów 6

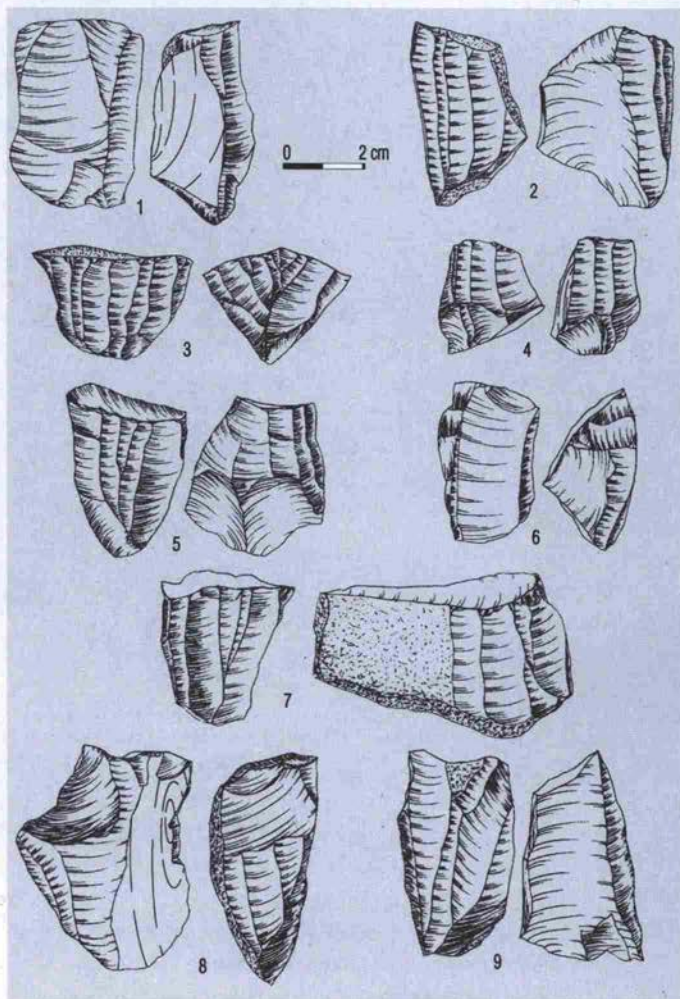
Podczas badań po stronie południowej prowadzone były jednocześnie penetracje powierzchniowe po stronie przeciwnej, które ujawniły niewielką ilość zabytków krzemiennych. W miejscu ich największego nagromadzenia, po wstępnych badaniach sondażowych, założono wykop (ryc. 5). W przeciwieństwie do wykopu południowego, w miejscu uchwyconej koncentracji zabytków krzemiennych eksplorację prowadzono metodą ław postępujących, stosując trójwymiarową dokumentację artefaktów w obrębie metrów kwadratowych (ryc. 6 oraz 11). Objęła ona powierzchnię 50 m² (ryc. 4).

Startygrafię w obrębie wykopu północnego 7 tworzyły następujące warstwy: ok. 0,25-0,30 m miąższości warstwa współczesnego humusu, 0,10-0,15 m warstwa brunatnoszarego podglebia oraz ok. 0,40 m warstwa niewarstwowych, drobnoziarnistych, jasnożółtych piasków. Materiały krzemienne zalegały przede wszystkim w spągowych partiach podglebia oraz w warstwie piasków.

W obrębie koncentracji odkryto 1108 artefaktów krzemiennych związanych z krzemienicą mezolityczną oraz 5 zabytków o odmiennej chronologii. Omawiana krzemienica mezolityczna jest przedmiotem odrębnego opracowania (J. Bronowicki, M. Masojć 2001). W związku z tym w niniejszym sprawozdaniu zasygnalizowane zostaną w skrócie przedstawione wcześniej wyniki bardziej szczegółowej analizy².

Wśród materiałów krzemiennych uznanych za mezolityczne wystąpiły: 54 rdzenie i fragmenty rdzeni, 898 okazów półsurowca i odpadów oraz 155 narzędzi i rylcówców.

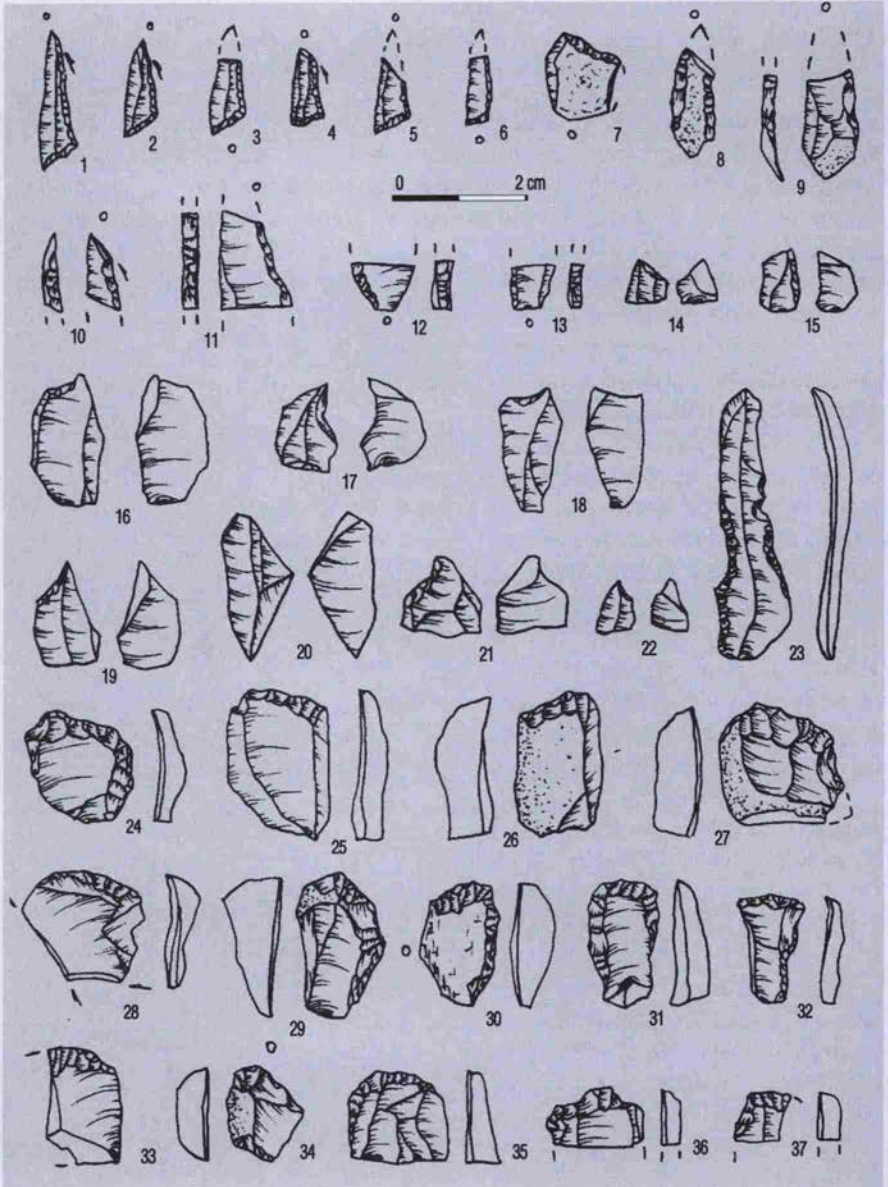
Wśród rdzeni (ryc. 18) wyróżniono: formy jednopiętowe (35 sztuk), ze zmienną orientacją (7 sztuk), dwupiętowe (4 sztuki), także fragmenty trudne do bliższej charakterystyki oraz 1 obłupień. Pomimo, iż rdzenie pochodzą z różnych etapów eksploatacji to bardzo wyrazistym faktem jest, że rdzeniowanie

Ryc. 18. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Wybór rdzeni z krzemienicy mezolitycznej w obrębie wykopu N. Rys. J. Bronowicki

² Podziękowania dla dr J. Bronowickiego i mgr M. Masojcia za udostępnienie wyników badań materiałów krzemiennych ze stanowiska Zakrzów 6.

Ryc. 19.
Zakrzów 6,
pow.
Krapkowice.
Zbrojnikki
(1-13),
rylcowca
(14-22),
wiór przed-
rylcowczy (23),
drapacze
(24-37)
z krzemienicy
mezolitycznej
w obrębie
wykopu N.
Rys.
J. Bronowicki

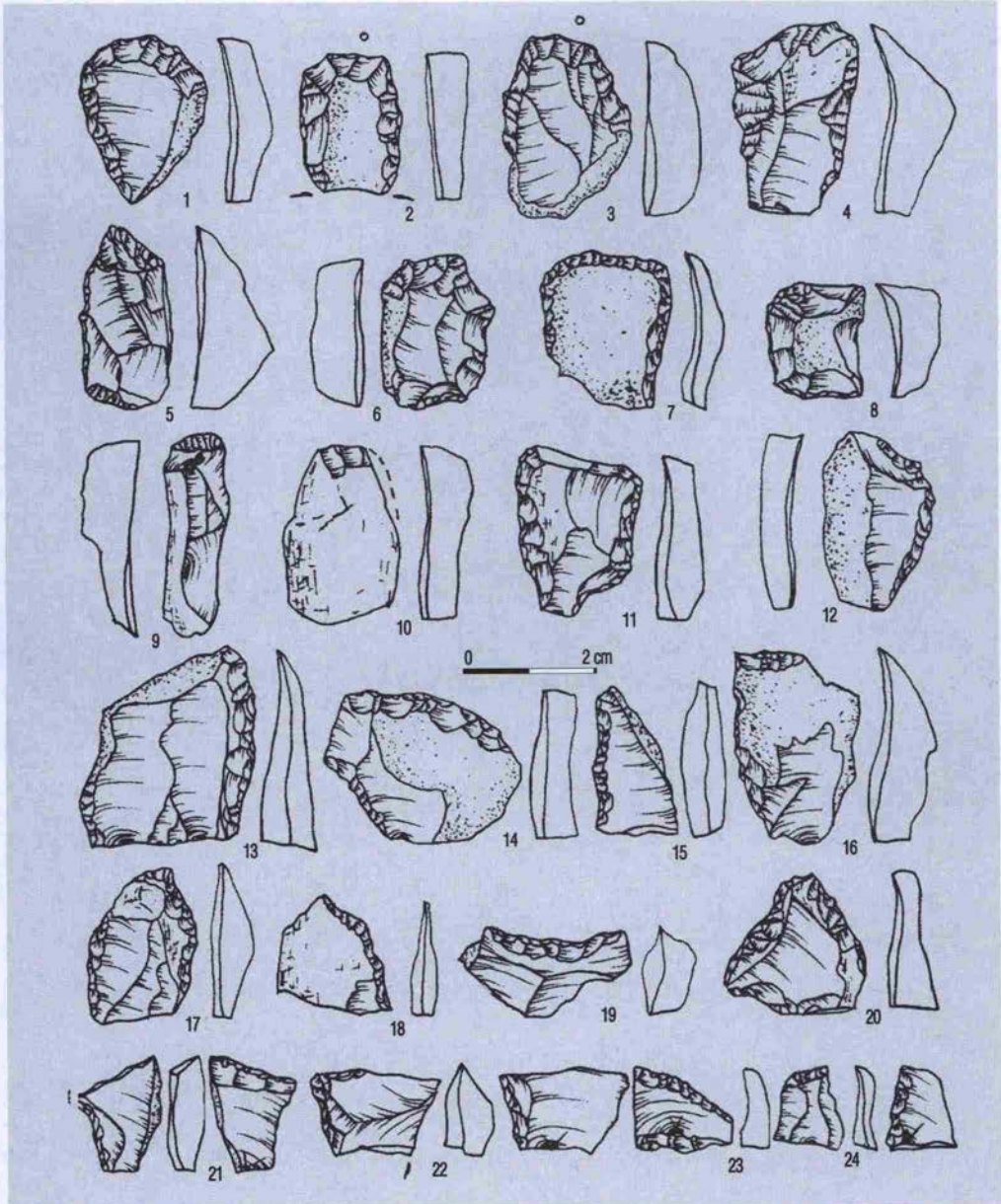
nastawione było na pozyskiwanie półsurowca wiórowego, a przede wszystkim wiórkowego, co jest również czytelne w charakterze półsurowca.

Półsurowiec i odpady reprezentowane są przez: 41 wiórów, 72 wiórki, 365 odłupków, 54 okruchy przemysłowe oraz 352 łuski.

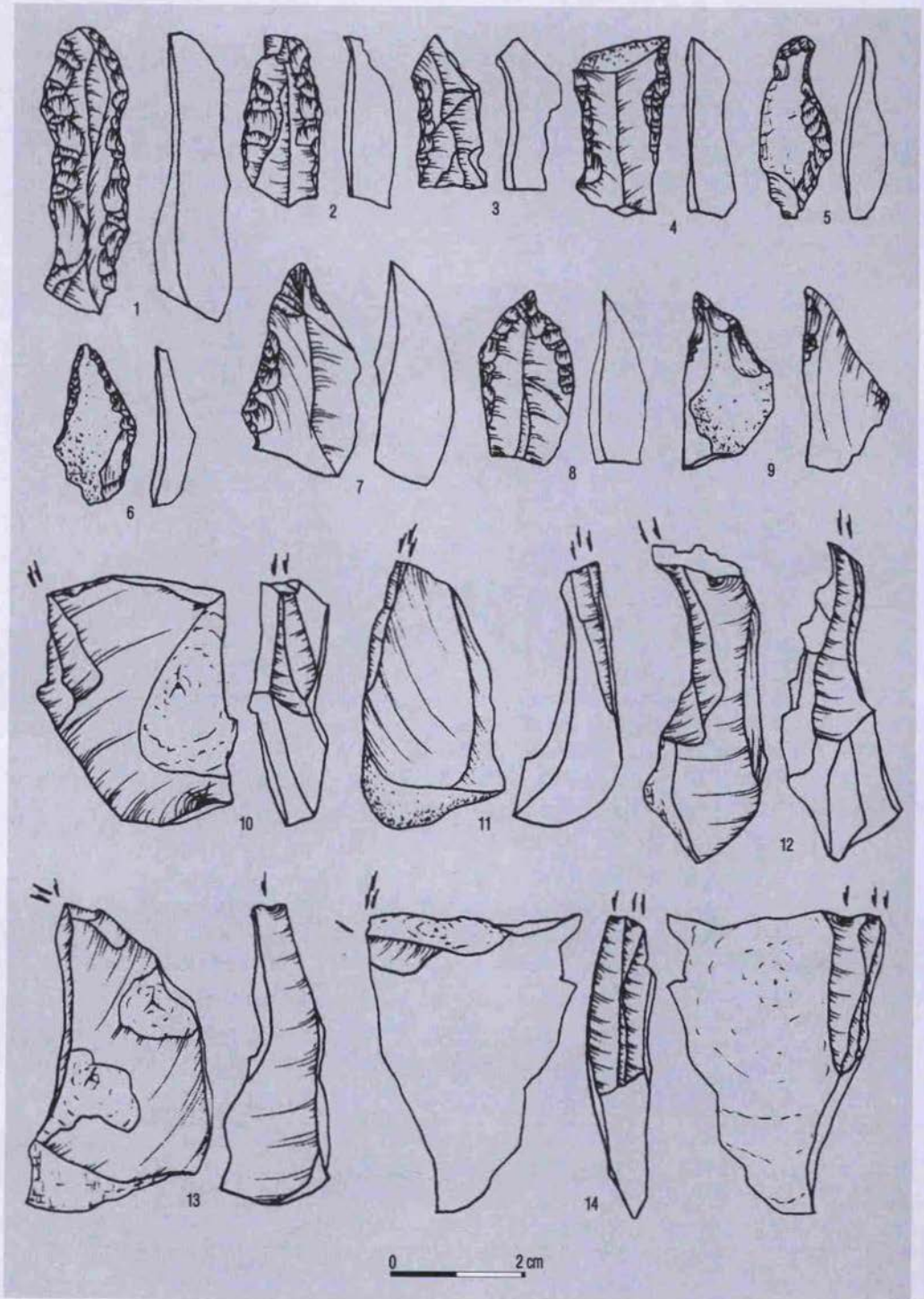
W grupie narzędzi wystąpiło 13 zbrojników. Dominują wśród nich drobne trójkąty "pieńkowskie" (ryc. 19: 1-6), obok których wystąpił 1 atypowy półtylczak zbliżony do typu Komornica (ryc. 19: 7), 1 uszkodzony zbrojnik, najprawdopodobniej igielkowaty (ryc. 19: 8), 1 uszkodzony tylczak typu Stawinoga (ryc. 19: 9) oraz 4 fragmenty zbrojników (ryc. 19: 10-13). Do produkcji zbrojników wyko-

rzystywano głównie pólśurowiec wiórkowy przy powszechnym zastosowaniu techniki mikrorylcowej. Wśród ryłkowców wyróżniono 12 okazów wierzchołkowych (ryc. 19: 19-22) i 16 podstawowych (ryc. 19: 14-18). Zidentyfikowano również 1 wiór przedrylcowczy (ryc. 19: 23).

Najliczniejszą i najbardziej specyficzną dla omawianego inwentarza grupę tworzą narzędzia drapąco-skrobiące. W grupie tej wystąpiły 24 drapacze (ryc. 19: 24-37, ryc. 20: 1-10) i 41 skrobaczy (ryc. 20: 11-24, ryc. 21: 1-4).

Ryc. 20. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Drapacze (1-10) oraz wybór skrobaczy (11-24) z krzemienicy mezolitycznej w obrębie wykopu N. Rys. J. Bronowicki

Ryc. 21. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Skrobacze (1-4), przekłuwacze (5-9), rylice (10-14) z krzemienia mezolitycznej w obrębie wykopu N. Rys. J. Bronowicki

Kolejną kategorię narzędzi tworzą przekłuwacze, które wystąpiły w liczbie 8 egzemplarzy (ryc. 21: 5-9). Zabytki te pod względem doboru półsurowca, typu retuszu i jego umiejscowienia nawiązują do narzędzi drapiąco-skrobiących.

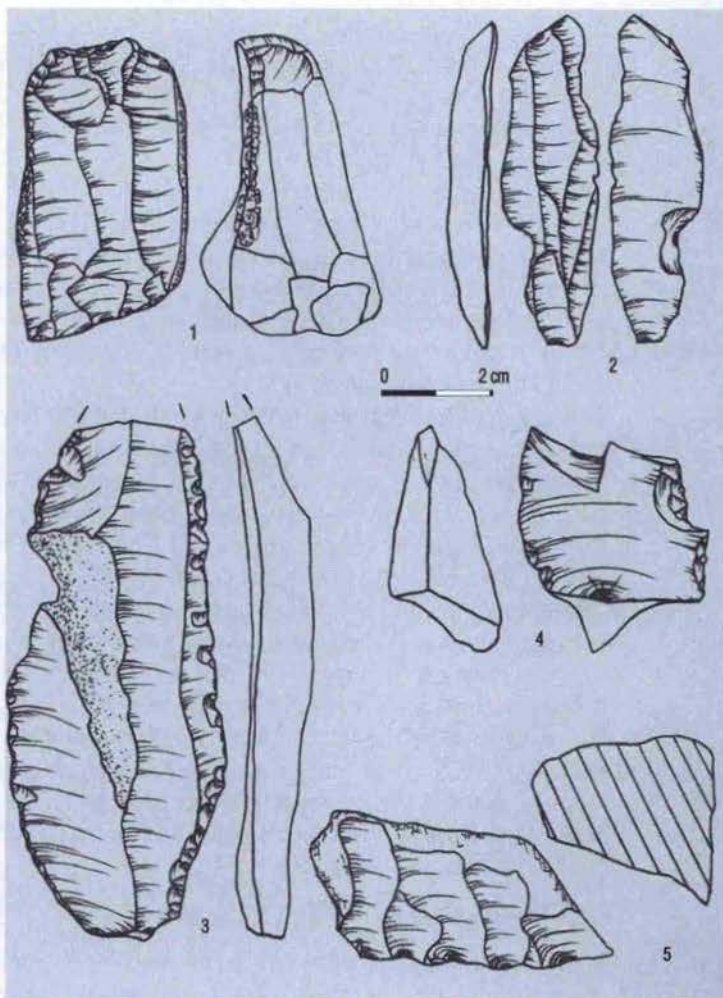
Wśród rylców wystąpiło 6 egzemplarzy, z czego 3 okazy węglowe boczne (ryc. 21: 10-11) oraz 2 rylce klinowate (ryc. 21: 13-14). W przeciwieństwie do innych kategorii zabytków, w przypadku rylców stosowane były inne kryteria doboru półsurowca. Są to, bez wyjątku, narzędzia bardziej masywne, wykonane z dużych odłupków i okruchów.

Grupę wyrobów retuszowanych zamykają powszechne i mało charakterystyczne narzędzia, takie jak: 29 wiórów i odłupków retuszowanych i mikrohuskanych, 1 fragment pilki, 3 okruchy retuszowane i 1 fragment rdzenia wtórnie retuszowanego oraz 1 fragment nieokreślonego narzędzia.

Praktycznie całość zespołu mezolitycznego (prócz 2 drobnych odłupków zielonkawo-szarego chalcedonu oraz opalu) wykonana została z krzemienia narzutowego bałtyckiego.

Zdecydowana większość omawianych materiałów krzemianych wystąpiła w obrębie kilku metrów, poniżej warstwy współczesnego humusu. W połączeniu z faktem, iż z powierzchni uzyskano bardzo nieliczne artefakty, sądzić można, że pierwotne układy przestrzenne obozowiska nie zostały w znaczący sposób zniszczone. Wydaje się więc, iż uzyskane w trakcie badań skupisko zabytków mezolitycznych ma zwarty, homogeniczny charakter. Krzemienica odkryta została w centralnej części przebadanego obszaru (4 ary). W związku z tym dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić można, że nie towarzyszyły mu inne obiekty o podobnym charakterze.

Wydaje się, iż krzemienię określić można jako obiekt podomowy, funkcjonujący krótkotrwale, nie dłużej niż w czasie jednego sezonu. Uzyskane instrumentarium narzędziowe (dominujące narzędzia z grupy drapiąco-skrobiących) sugerować może dość ściśle wyspecjalizowany rodzaj realizowanej na obozowisku działalności. Ten fakt z kolei nasuwa przypuszczenie, iż obozowisko miało charakter filialny w stosunku do innego obozowiska, zapewne o funkcji podstawowej. Z tego też powodu wynikać mogą m.in. trudności ze sprecyzowaniem przynależności kulturowej zespołu.

Ryc. 22. Zakrzów 6, pow. Krapkowice. Zabytki schyłkowopaleolityczne (1-2), wiórowiec neolityczny (3), wyroby kultury łużyckiej (4-5) z wykopu N. Rys. J. Bronowicki

Na podstawie cech formalnych uzyskanego zestawu zabytków krzemiennych można określić jego chronologię względną. Cechy takie jak: dominacja techniki wiórkowej, bezwzględna przewaga skrobaczy nad drapaczami, niska frekwencja rylców oraz dominacja wśród zbrojników typów powszechnie uważanych za młodsze, takich jak "trójkąty pierkowskie", wskazują dość wyraźnie na atlantycki wiek obiektu, nawet pomimo braku trapezów.

Ustalenie przynależności kulturowej zespołu jest bardzo trudne, jeśli nawet nie zupełnie niemożliwe. Brak jest wystarczającej liczby odpowiednio czułych pod względem kulturowym elementów. Brakuje też bardziej precyzyjnego rozpoznania problematyki kulturowej mezolitu na tym terenie. W chwili obecnej nie można wykluczyć, iż mamy do czynienia z osadnictwem kręgu Komornica - Duvensee z późnomezolitycznego okresu jego trwania, ale nie można również wyeliminować możliwości związków z tzw. kręgiem zachodnim (tardenuaskim). Zdecydowanie odrzucić można jedynie związek obozowiska z ludnością kultury janisławickiej.

W wykopie północnym obok pozostałości obozowiska mezolitycznego wystąpiły także artefakty o innej chronologii. Wśród nich są 2 zabytki, które wiązać należy z paleolitem schyłkowym. Dotyczy to wiórowego rdzenia dwupiętowego współoodłupniowego, przekształconego wtórnie w masywny drapacz (ryc. 22: 1) oraz masywnego wióra z rdzenia dwupiętowego (ryc. 22: 2). Cechy technologiczne tych dwóch wyrobów wskazują na związki z przemysłami technokompleksu z liściakami.

Na obrzeżu krzemienicy mezolitycznej, na styku współczesnego humusu i wąskiej warstwy podglebia, znaleziony został masywny wiórowiec (ryc. 22: 3) oraz przywylewowy fragment pucharu kultury ceramiki sznurowej. Pomimo, iż wiórowiec ma odłamany wierzchołek to wydaje się, że jest to bardzo charakterystyczna forma określana jako tzw. nóż płomienisty.

Kolejnymi zabytkami o innej niż mezolityczna chronologii są 2 artefakty krzemienne: masywna forma negatywowa będąca, być może, odłupkowym rdzeniem jednopiętowym lub formą narzędzia rdzeniowego (ryc. 22: 5) oraz masywny odłupek retuszowany (ryc. 22: 4). Przypuszcza się, że zabytki te należy łączyć z wytwórczością krzemieniarską kultury łużyckiej. Podobne w charakterze artefakty odkrywano również w wykopie południowym stanowiska Zakrzów 6.

Podsumowanie

W trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie opolskiego odcinka budowy autostrady A-4, natrafiono na stanowisku Zakrzów 6 na zabytki z różnych okresów i kultur. Począwszy od mezolitu, poprzez neolit (kulturę amfor kulistych, kulturę ceramiki sznurowej), epokę brązu i okres halsztacki (kulturę łużycką), do okresów wczesnego i późnego średniowiecza w wykopie południowym i od paleolitu schyłkowego poprzez mezolit, neolit (kulturę ceramiki sznurowej) do epoki brązu i okresu halsztackiego – w wykopie północnym. Zdecydowana większość zabytków po południowej stronie związana jest z halsztackim okresem trwania kultury łużyckiej, natomiast w północnej części stanowiska przeważają artefakty związane z krzemienicą mezolityczną.

W związku z budową autostrady A-4 na terenie Opolszczyzny, oprócz stanowiska Zakrzów, przebadano w najbliższej okolicy kilka innych, bardzo interesujących stanowisk archeologicznych – Zakrzów 4, 40, 41, 42 (B. Gediga i in. 2001). Zrealizowane badania zwróciły uwagę na wiele istotnych problemów badawczych. Interesujące są tu m.in. zagadnienia związane z wytwórczością krzemieniarską ludności kultury łużyckiej w rejonie Zakrzowa, z osadnictwem kultury łużyckiej oraz przeworskiej czy problematyka ewentualnej produkcji metalurgicznej(?) w okresie halsztackim w tym regionie. Dopiero jednak opracowanie wszystkich uzyskanych materiałów, łącznie z uzyskaniem wielu szczegółowych analiz specjalistycznych, pozwolić może na szersze spojrzenie i podjęcie wymienionych kwestii.

Bibliografia

- 1934 *Altschlesische Blätter*, 1929, t. 6.
 1997 *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, Wrocław.
- Barker P.
 1994 *Techniki wykopalisk archeologicznych*, Warszawa.
- Bielenin K.
 1992 *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich*, Kielce.
- Błażejowski A.,
 1998 *Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku*, Wrocław.
- Bronowicki J., Masojć M.
 w druku: *Krzemienica mezolityczna oraz problematyka krzemieniarstwa epoki kamienia i okresu balsztackiego ze stanowiska Zakrzów 6, pow. Krapkowice, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*, t. 43.
- Bukowski Z.
 1981 *Najstarsze znaleziska przedmiotów żelaznych w Środkowej Europie a początki metalurgii żelaza w kulturze lużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły*, *Archeologia Polski*, t. 26, s. 321-401.
- Gediga B., Bronowicki J., Kosicki A., Żygadło L.
 w druku: *Badania ratownicze na trasie budowy autostrady A4 na odcinku dolnośląskim i opolskim w roku 2000, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*, t. 43.
- Gedl M.
 1962 *Kultura lużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław - Warszawa - Kraków.
 1988 *Środkowa i młodsza epoka brązu i wczesna epoka żelaza*, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, J. Kmicifski (red.), t. I, cz. 2: *Epoka brązu i początki epoki żelaza*, Warszawa-Lódź, s. 488-647.
- Kondracki J.
 1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Konik E.
 1965 *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Kostrzevska M.
 1960 *Osadnictwo kultury lużyckiej późnej epoki brązu w Lipienicy, pow. Sulęcín, Fontes Praehistorici Posnanienses*, t. 11, s. 72-82.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
 1993 *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*, Wrocław.
- Masojć M.
 2000 *Sprawozdanie z obserwacji archeologicznych przeprowadzonych podczas budowy autostrady A-4 od węzła "Prądy" do węzła "Nogawczyce" w woj. opolskim w miesiącu kwietniu 2000 r.* Maszynopis w archiwum IAIE PAN, Oddział we Wrocławiu.
- Michalski J.
 1983 *Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomości (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury lużyckiej)*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, t. 5, s. 135-195.
- Szafran-Szadkowska L.
 1984 *Struktura i rozwój osadnictwa na terenie Opolszczyzny w okresie wpływów rzymskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków - Gdańsk-Lódź.
- Szydłowski J.
 1964 *Ciałopalne cmentarzysko rzymskie w Zakrzowie, pow. Krapkowice*, *Materiały Starożytne*, t. 10, s. 187-223.